

alleen tussen de bedrijven door soms heel even aan toe.

Fia Dieteren, Universiteit Utrecht

Goei, L. de, Hoorn, M. van der, *'Te gek voor hier, te goed voor daar'. Geschiedenis van de Stichting Beschermende Woonvormen Utrecht (SBWU) 1978-2004* (Utrecht: Matrijs, 2006, 160 blz., €19,95, ISBN 90 5345 315 6);
Vijsselaar, J., e.a., Van streek. *100 Jaar geestelijke gezondheidszorg in Zuid-West Gelderland*; Utrecht: Matrijs, 2007, 304 blz., €34,95, ISBN 978 90 5345 323 0).

De geschiedschrijving van psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg (GGZ) in Nederland bestaat voor een belangrijk deel uit door de sector zelf gefinancierd onderzoek. Ter gelegenheid van een kwart eeuw 'beschermend' wonen in Utrecht en omgeving en van het honderdjarig bestaan van het psychiatrisch ziekenhuis Wolfheze in de gelijknamige plaats zijn twee informatieve, ruim geïllustreerde en ieder op eigen wijze ten dele vernieuwende publicaties verschenen.

In het boek van De Goei en Van der Hoorn is het vernieuwende vooral gelegen in de onderwerpkeuze aangezien de geschiedenis van beschermende woonvormen in psychiatrie en geestelijke gezondheidszorg een vrijwel onontgonnen gebied is. Kern van dit boek vormt de totstandkoming in 1983 en het functioneren van de Stichting Beschermende Woonvormen Utrecht (SBWU). Voornamelijk op basis van jaarverslagen van de SBWU, interviews met betrokkenen en secundaire literatuur verschaffen de auteurs in kort bestek in een drietal hoofdstukken een boeiend overzicht van de ontwikkeling van beschermende woonvormen in de regio waarbij zowel het beleid van de rijksoverheid en de provincie Utrecht als het reilen en zeilen van de betrokken instellingen en de bewoners zelf volop aandacht krijgen.

Voorafgaande aan de oprichting van de SBWU ontstond eind jaren zeventig van overheidswege alsook van de kant van de kritische psychiatrie belangstelling voor de 'tussenvoorziening' als mogelijk alternatief voor het psychiatrisch ziekenhuis. Het ging daarbij veelal om particuliere pensions en logementen voor mensen met verschillende achtergronden die zich in de maatschappij niet konden handhaven of niet zelfstandig konden wonen. Onder de bewoners bevonden zich ook mensen met een psychiatrisch verleden. De rijksoverheid ontwikkelde beleid voor de tussenvoorzieningen als GGZ-voorzieningen die een brugfunctie zouden moeten vervullen tussen psychiatrisch ziekenhuis en de maatschappij. De term tussenvoorziening werd overigens reeds begin jaren tachtig ingewisseld voor de benaming beschermende woonvorm. Voor veel chronische psychiatrisch patiënten bleek een terugkeer naar de maatschappij niet haalbaar. Met de oprichting van de SBWU bundelden de deelnemende huizen (aanvankelijk te Bilthoven, Den Dolder, Utrecht en Zeist) hun krachten ten einde hun erkenning en financiering veilig te stellen al waren zij tevens beducht voor een in hun ogen te ver gaande 'psychiatisering' van hun

voorzieningen. In de jaren negentig tekende zich met de verhuizing naar kleinere wooneenheden een proces van schaalverkleining af. Tevens vond een verschuiving plaats van beschermend wonen naar zogeheten begeleid zelfstandig wonen (eigen voordeur, ambulante zorg). Bovendien liet een versoepeling van de Haagse regelgeving inmiddels toe dat naast mensen met psychiatrische handicaps ook (weer) andere doelgroepen werden opgenomen, bijvoorbeeld uit de forensische psychiatrie of het dak- en thuislozencircuit.

Is het boek over de beschermende woonvormen vooral beschrijvend van aard, dit ligt ten dele anders in het omvangrijker boek van Vijselaar, De Goei, Vos, Blok en De Graaf over de geestelijke gezondheidszorg in Zuid-West Gelderland, ruwweg de driehoek tussen Arnhem, Tiel en Ede. De grenzen van dit gebied vallen samen met het werkgebied van De Gelderse Roos, een in 1996 uit de fusie van vijf organisaties voortgekomen regionale instelling voor geestelijke gezondheidszorg en rechtsopvolger van psychiatrisch ziekenhuis Wolfheze. Zoals in het Woord vooraf namens de Raad van Bestuur wordt aangegeven, wilde men geen jubileumboek voor het honderdjarige Wolfheze, maar een 'wetenschappelijke publicatie' waarin een eeuw Psychiatrisch Ziekenhuis Wolfheze zou worden geplaatst 'in de maatschappelijke context van zijn inbedding' (7). In feite blijkt Wolfheze in slechts één van de acht hoofdstukken centraal te staan, en dan nog voor een beperkte, zij het in therapeutisch opzicht belangwekkende periode onder het directoraat van H. van der Drift (1953-1974).

In hun inleiding en epiloog lanceren Vijselaar en De Goei een regionaal perspectief of, anders gezegd, een 'benadering waarin een beperkt geografisch gebied is gekozen als uitgangspunt voor historisch onderzoek' (9). Dat de begrenzing van dit gebied – het werkgebied van De Gelderse Roos – van zeer recente datum is, signaleren zij niet als problematisch. Dat vervolgens twee hoofdstukken – over de provinciale overheid en de organisatie van de voor- en nazorg respectievelijk de verslavingszorg in Arnhem en Nijmegen – deze grenzen te buiten gaan, vormt evenmin aanleiding tot methodologische reflectie over de gekozen regionale afbakening. Het door Vijselaar en De Goei gehanteerde regionale perspectief vindt een nadere uitwerking in de vraag 'waar in dit geografisch afgebakende gebied mensen met psychiatrische, psychische en psychosociale problemen in de afgelopen eeuw terecht konden voor zorg en behandeling, hoe het zorgaanbod er zich heeft ontwikkeld en welke factoren daarbij de meest bepalende zijn geweest' (9). Zij laten daarbij in het midden waar die mensen vandaan kwamen: uit de regio zelf of van elders. Al gaat het in dit boek primair om het aanbod van zorg en behandeling, toch wordt vooral aan de hand van door Vijselaar geanalyseerde (geanonimiseerde) patiëntendossiers van Wolfheze enig zicht geboden op het feitelijke gebruik dat van dit aanbod werd gemaakt. Ook in sommige andere hoofdstukken, bijvoorbeeld over de zorg voor behoeftige krankzinnigen in Tiel (1900-1940), is in dit opzicht nuttige informatie te vinden. Zo wordt duidelijk dat veel voorzieningen in de regio mede door patiënten van buitenaf werden benut, terwijl in de regio woonachtige patiënten ook bij voorzieningen elders terecht kwamen. Dat betekent dat een regionaal perspectief niet toereikend is wanneer het de vraagzijde betreft: noch als het gaat om de vraag van buiten naar aanbod

binnen de regio, noch als het gaat om de vraag van binnen de regio voor zover die zich richtte op aanbod buiten de regio.

Al is hantering van een regionaal perspectief dus niet onproblematisch, toch heeft dit boek over de geestelijke gezondheidszorg in Zuid-West Gelderland heel veel te bieden. Zo verschaft Vijselaar in het eerste hoofdstuk een prima overzicht van de totstandkoming en ontwikkeling van de diverse GGZ-voorzieningen in deze regio in de hele twintigste eeuw. In de andere hoofdstukken komen behalve het gemeentelijke krankzinnigenbeleid van Tiel achtereenvolgens aan bod: de rol van de provinciale overheid en de organisatie van de voor- en nazorg in Gelderland (1934-1964), het Herstellingsoord Lunteren van de Bond van Nederlandsche Onderwijzers, de Psychiatrische Afdeling van het Gemeente Ziekenhuis Arnhem – de vermoedelijk oudste ‘PAAZ’ van Nederland –, een eeuw verslavingszorg in Arnhem en Nijmegen, de therapeutische vernieuwingen in Wolfheze onder het directoraat van Van der Drift en, tot slot, Veluweland, de neurosekliek en later therapeutische gemeenschap van G.W. Arendsen Hein (1949-1977). Zoals in de inleiding staat aangegeven ontbreken de kinder- en jeugdpsychiatrie, de ouderenzorg en de geschiedenis van de beschermende woonvormen. Daar zou ook de ‘zwakzinnigenzorg’ nog aan kunnen worden toegevoegd.

Het boek over Zuid-West Gelderland is in meer dan één opzicht vernieuwend. Het gehanteerde regionale perspectief is vrij nieuw, maar verdient nog nader te worden doordacht. De themakeuze voor de hoofdstukken levert tal van nieuwe inzichten op, alleen al omdat het veelal niet eerder onderzochte onderwerpen betreft. De analyse van patiëntendossiers heeft bovendien een grote meerwaarde mede omdat zij zicht bieden op het therapeutisch traject van patiënten. Kortom: een aanrader!

Marijke Gijswijt-Hofstra, Universiteit van Amsterdam

Dijk, K. van, *The Netherlands Indies and the Great War, 1914-1918* (Verhandelingen van het Koninklijk Instituut voor Taal-, Land en Volkenkunde 254; Leiden: KITLV Press, 2007, 674 blz., €39,50, ISBN 978 90 6718 308 6).

De laatste jaren groeit de belangstelling voor de geschiedenis van Nederland in de Grote Oorlog gestaag. Weliswaar was Nederland – gelukkig – geen partij in deze oorlog, maar de invloed ervan blijkt toch veel groter dan lang aangenomen. En geldt hetzelfde niet voor het Nederlandse koloniale rijk? Kees van Dijk heeft in deze omvangrijke studie als eerste de effecten van de Eerste Wereldoorlog op het politieke en economische leven in Nederlands-Indië onderzocht. Naast eerdere studies naar deelaspecten, baseert hij zich vooral op toenmalige perspublicaties en bestuursarchivalia.

Van Dijk neemt een lange aanloop voor hij toekomt aan de eigenlijke oorlogsgeschiedenis. Hij licht de koloniale wereldorde na 1870 uitvoerig toe, Nederlands kwetsbare positie daarbinnen en de oplossing die het zoekt in een

rigoreus neutraliteitsbeleid, een krijgsmacht die tenminste schendingen van die neutraliteit kan afslaan en een voorbeeldig koloniaal beleid. De welbekende ethische politiek koppelt Van Dijk namelijk aan de vrees om bij vermeend wanbestuur uit de koloniale macht te worden ontzet, zoals Spanje overkwam in 1898. Veel aandacht heeft hij ook voor de ontstaansgeschiedenis van de eerste nationalistische groeperingen, vooral bij wijze van eerherstel voor de Indische Partij onder leiding van E.F.E. Douwes Dekker.

Veel nieuwe informatie geeft Van Dijk in zijn overzicht van de reactie van de koloniale overheid en de verschillende bevolkingsgroepen op het uitbreken van de oorlog, die varieerde van hamsteren tot collecties voor de Rode Halve Maan. Maar de kern van de politieke ontwikkelingen die hij bespreekt is de wisselwerking tussen de jonge nationalistische beweging en het koloniaal bestuur onder invloed van de oorlog. Dit is geen verrassende, maar wel een begrijpelijke keuze. Een kolonie valt of staat met de relatie tussen het koloniale gezag en de gekoloniseerde bevolking, waarvoor de nationalistische beweging als spreekbuis fungeerde. Aanvankelijk was deze bepaald niet rebels en de para-militaire verenigingen die wantrouwende Nederlanders oprichtten om de koloniale orde te bewaren (de zogeheten 'ordebonden') waren dan ook volstrekt overbodig. Wel liepen vanaf het begin de sympathieën uiteen. De meeste Nederlanders waren pro-Brits, de meeste Indonesiërs als moslims pro-Turks en daarom ook pro-Duits. Maar het zo gevreesde pan-islamisme was volgens Van Dijk niets meer dan een Nederlandse complottheorie. Reëler bleek het Duits-Indiase spionagenetwerk, met Nederlands-Indische vertakkingen. Behalve Douwes Dekker waren hierbij enkele Duitse zakenlui, steunpilaren van het koloniale bedrijfsleven, betrokken.

Als kristallisatiepunt voor de politieke ontwikkelingen fungeerden vanaf 1915 plannen voor de invoering van de dienstplicht voor Europeanen en voor Indonesiërs. Alleen dat laatste zou een werkelijke verdediging van de archipel mogelijk maken. Het plan voor een 'inheemse militie' leidde aan Nederlandse zijde tot een scherp conflict tussen ethici die de bevolking als bondgenoot en de conservatieven die haar als potentiële vijand zagen. Ook binnen de nationalistische beweging werkte het als een splijtzwam. Sommige groepen zagen de dienstplicht als wisselgeld om politieke en sociale hervormingen te kunnen eisen. Radicaal links was principieel tegen, evenals Den Haag.

Radicaal links won hierdoor maar vooral door de na 1917 snel verslechterende economische en sociale situatie aan invloed. Tot 1917, zo zet Van Dijk in een aantal hoofdstukken uiteen, floreerde de koloniale exportsector door het verminderde vaderlandse toezicht en het openleggen van de Amerikaanse en Japanse markt. Daarna brachten import- en exportverboden en snel krimpende scheepsruimte de koloniale economie in 1918 vrijwel tot stilstand. Dreigende hongersnood en epidemieën zorgden voor grote sociale onrust. Onvrede bij leger en vloot deden de pijlers onder het koloniale gezag wankelen. Economische en politieke ontwikkelingen grepen in de tweede helft van 1918 als tandwielen in elkaar en leken het koloniaal gezag te vermalen. Met mooie beloften en een hard repressief beleid wist het koloniaal gezag te overleven, maar ontmaskerde al doende zijn ethische pretenties. De nationalistische beweging had aan het eind van de oorlog haar eenheid en onschuld verloren.